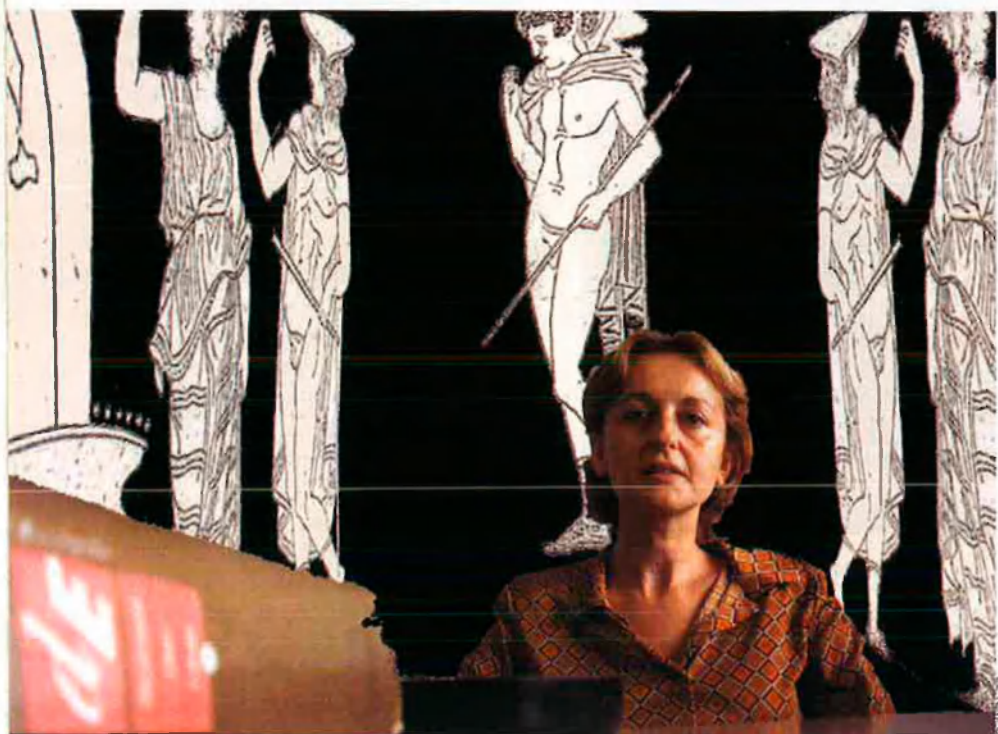

Roma a través dels gestos

La doctora en filologia clàssica Maria Antònia Fornés, codirectora, juntament amb Mercè Puig, d'un estudi sobre els gestos de l'antiguitat romana que han arribat fins als nostres dies.

Roma no parla solament a través de la nostra llengua, sinó també a través de 110 gestos de l'època romana que han perdurat fins avui.

Sembla increïble, però la nostra llengua romànica, el català, porta incorporats els gestos que fa 2.000 anys ja feien els nostres avantpassats llatins. Ho ha pogut constatar un grup d'investigadors encapçalat per les filòlogues clàssiques Maria Antònia Fornés (UIB) i Mercè Puig (UB). En un projecte de recerca absolutament innovador, s'han passat gairebé set anys cabussant-se en les fonts escrites de l'època romana. El resultat ha estat una base de dades de 110 gestos documentats en més de 580 textos i que en molts casos apareixen també en testimonis artístics com ara una pintura o una escultura. Roma, però, no va ser la mare de tots aquests gestos. La doctora Fornés ho deixa clar: "N'hi ha molts que no els van inventar els romans. Els grecs

ja els feien i a la Bíblia també els hi trobam. És evident que hi ha gestos naturals que són universals. Alguns altres, però, pertanyen a una cultura determinada, en aquest cas la llatina, que no es fan en uns altres llocs com ara al Japó." Un dels gestos més interessants que el grup d'investigació ha pogut documentar és el que feien els romans a l'hora d'afirmar o negar. A l'obra *Les metamorfosis*, Apuleu (segle II dC) confirma que el d'aprovació és el que encara fem servir: moure el cap amunt i avall. El de la negació, en canvi, no té res a veure amb el nostre actual: es feia tirant el cap enrere. El més curiós és que aquest gest de negació encara és ben viu a la Itàlia meridional, al sud de Nàpols, a Sicília, a Malta, a Grècia i a Turquia. Tot apunta, doncs, que

en aquest punt els romans imitaren els grecs.

Dits que parlen. Apuleu també dona fe del gest de portar el dit índex de la mà dreta als llavis. Aquest gest, segons l'autor llatí, solia anar acompanyat de l'ordre de callar (*tace*) i sovint del so *xiss!* Els romans, igual com els grecs, tingueren fins i tot un déu propi del silenci, Horus, que havien adoptat dels egipcis. Amb el dit als llavis, que era com es representava, manava als iniciats de guardar silenci sobre els misteris que els havien estat revelats. Avui dia, aixecar el dit del mig mantenint la mà tancada és un gest que equival a un insult. Però entre els romans també tenia un altre significat: servia per a espantar els mals esperits. El dit del mig representava l'òrgan sexual masculí, al qual s'atribuïa un poder màgic de protecció. A l'antiguitat greco-romana era freqüent la representació d'un fal·lus en tota mena d'edificis per a conjurar la mala sort. Un significat semblant tenia el gest de fer les banyes, que avui dia només utilitzem per fer mofa d'algú que ha estat víctima d'adulteri. En aquest cas, en les cultures primitives les banyes naturals també eren vistes com a enèrgics protectors contra el mal d'ull.

En parlar del dit polze de la mà segurament a tots ens vénen al cap els famosos gestos d'aprovació i desaprovació dels films de gladiadors. Tanmateix, aquest gest fou mig inventat pel setè art. A partir dels textos llatins només es pot interpretar que el perdó s'expressava prement el polze contra el puny. L'ordre de matar, en canvi, s'expressava fent girar el polze cap avall. D'aquesta manera, segons una conclusió de l'estudi, la força del gest residia en la visió o no del polze i no pas si assenyalava cap amunt o cap avall. Un gest ben documentat en les fonts clàssiques és el de fer crepitare els dits, que avui dia fem servir per cridar un cambrer. Segons els textos consultats, els romans també el feien servir per indicar a algú que fes alguna cosa que ja sabia. Però les fonts clàssiques també diuen que s'usava com a recurs per a portar el ritme d'una melodia.

Un altre gest d'herència romana és el que fem servir, amb to de burla,

per advertir a algú que pari de xerrar quan la seva verborrea es fa insuportable. És allò que solem acompanyar amb el famós “bla, bla”. Consisteix a mantenir els dits junts i estirats horitzontalment i ajuntar-los i separar-los alternativament i ràpidament del polze. Aquest gest despectiu, documentat a les *Sàtires* de Persi (segle I dC) al·ludeix al so tan desagradable fa la cigonya quan claca. En Persi també podem rastrejar un altre gest de befa: el de portar els palmells de la mà a les orelles i fer moure els dits. Es tracta d'un gest que imita les orelles d'un ase, un animal al qual ja a Grècia i a Roma s'atribuïen defectes com el de l'estupidesa i el de la ganduleria.

Llengua i bes. Un altre gest de befa també molt romà és el de treure la llengua de la boca que immortalitzà Albert Einstein en una famosa fotografia. Tot i que es troba documentat en la literatura llatina, es tracta d'un gest que les antigues cultures mediterrànies ja coneixien. De la civilització oriental també ens ha arribat el gest que fem per expressar l'admiració per un bon plat. Tanmateix, antigament es tractava d'una pràctica que quedava reduïda a l'àmbit religiós i tenia un significat ben diferent de l'actual. Sovint, els fidels que volien mostrar el seu amor envers una divinitat no podien acostar-se a l'objecte sagrat, bé perquè físicament els era inaccessible, bé perquè els era prohibit. Aleshores desenvoluparen una besada a distància, en què, a part de l'acció labial, s'utilitzava la mà per il·lustrar la transmissió de la besada. Fora de l'àmbit religiós, aquest gest d'adoració es transformà en un gest de lloança davant el plaer estètic, sovint dirigit a una dona. Ara,

però, el reproduïm davant d'una exquisidesa culinària però també quan ens persignem en entrar en un església. No és pas per casualitat que el gest del senyal de la creu cristiana acabi amb una besada a la mà.

Una mena de besada que podem considerar que també ens ha arribat ampliant l'àmbit originari és el *bes al moribund*. A l'antiga Roma era comú que l'amant o un familiar del moribund el besés a la boca per rebre l'ànima de la persona que deixava aquest món. Encara avui dia el significat de la besada com a camí per a *traspasar* quelcom de persona a persona és ben viu. Així quedà constatat el 2003 en un àmbit tan aliè a la mort com fou la cerimònia dels premis de música de l'MTV. Aleshores la premsa coincidí a interpretar el bes de la cantant Madonna a una altra cantant, Britney Spears, com el traspàs de poders: Spears s'havia convertit en la nova reina del pop.

Gestos molestos. La premsa també parlà molt del viatge oficial a l'estat espanyol que va fer el papa Joan Pau II el mateix 2003. La polèmica arribà en el moment de les audiències amb les autoritats. Si els reis espanyols s'assegueren davant del pontífex amb les cames en paral·lel, el president del govern, José María Aznar, i la seva dona, Ana Botella, s'hi asseguren amb les cames encreuades. Molts periodistes criticaren la postura d'aquests últims, que consideraren irrespectuosa. Segurament no sabien, però, que la raó d'aquesta convenció la trobem també en els autors llatins. Plini el Vell (segle I dC) ja la recull a la seva *Història natural* com un gest malèfic, juntament amb el d'encreuar els dits. Ambdós gestos fins i tot s'arribaren a prohibir a les reunions de magistrats perquè

se suposava que impedièn la presa de decisions. També foren prohibits durant els sacrificis i les pregàries públiques.

Un altre gest d'herència romana que pot molestar és el d'estirar les orelles de qui fa els anys. Almenys a l'estat espanyol, Itàlia, el Brasil, l'Uruguai i l'Argentina és comú de felicitar els aniversaris d'aquesta manera. Els antics romans feien un gest molt semblant: tocaven amb dos dits, sense estirar, el lòbul de la persona a qui havien de fer-li recordar alguna cosa. També es tocaven el seu propi lòbul quan volien fer memòria d'una cosa o quan volien no oblidar-la. L'explicació del significat d'aquest gest també ens l'ofereix Plini, que opinava que la memòria tenia la seu en el lòbul de l'orella. D'aquí ve que la nostra estirada d'orelles també serveixi per a recordar a qui fa els anys el pas del temps. A Alemanya, però, hi ha expressions que encara són més fidels al sentit memorístic que els romans donaren a l'orella. Una és “Sich etwas hinter die Ohren schreiben”, que significa ‘escriure’s alguna cosa darrere l'orella’ (perquè no s'oblidi).

Antoni Janer Torrens

Un gest de befa molt romà és el de treure la llengua de la boca, que immortalitzà Albert Einstein en una fotografia. Tot i que es troba documentat en la literatura llatina, les antigues cultures mediterrànies ja el coneixien